

Работата на О. Шпилова е безспорно значителен принос в проучването на българо-украинските литературни връзки. Особено ценна е тя с анализа на развитието на българското шевченкознание и със синтеза, който дава на редица въпроси, които досега са били разглеждани само фрагментарно. Трудът на Шпилова е полезен както за украинското шевченкознание, в което той осветлява една страна от въпроса за световното

значение на Шевченко, така и за българското литературознание, в което дава принос към въпроса за връзките на българската литература с другите славянски литератури, към проблема за развитието на реализма в нашата литература, за развитието на преводаческото изкуство в България и към още редица по-частни въпроси.

Лиляна Минкова

ЧАПЕК ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА СЪВРЕМЕННИКА-МАРКСИСТ

Заел място сред най-големите писатели-хуманисти на XX в., Карел Чапек е все още недостатъчно проучен. Европейски образован и надарен с гъвкав аналитичен ум, това „ужасно чедо“ на славянството от родословието на великите френски рационалисти-насмешници често се изплъзва от литературоведческият резец, главно поради измамната простота на своя художествен маниер.

Уж всичко е в реда на нещата: образите — образи, макар и леко окарикатурени, сюжетите — сюжети при всичките си криминални завъртулки, езикът — подчертано чист и ясен, а ето че сякаш изневиделица те грабва коварен подтекст, който те кара да бъдеш „подозрителен“ към действителните намерения на автора. Загадката „а какво собствено иска да ни каже той“, на свой ред възникваща при всяко негово произведение, още повече се усилва от неустановената му, макар и общохуманна политическа позиция. Като прибавим и естетическата многоликост на Чапековото творчество, ще ни стане понятието защо около него са натрупани толкова противоречиви сждения, недоразумения, пък и погрешни становища.

Дори критик като Шалда, който мъчно може да бъде обвинен в доктринерска нетърпимост, не е могъл да предвиди бъдещия голям писател по първите му, художествено крехки, но явно даровити творби.

Сам Чапек, външно нелюдим и необщителен, през значителен период от своята дейност е правил всичко да се отдели от политическите страсти на деня, поставяйки интелегентския си индивидуализъм за арбитър на социални конфликти и събития.

И естествено подобна „надкласова“ позиция, която Маркс добродушно нари-

чаще „самолюбива илюзия на интелегента“, не е минала безнаказано. И от ляво и от дясно върху Чапек са се сипели упреци: за десницата той е бил „на ляво“ ориентиран, за левичата — „на дясно“, но и едните и другите еднакво не са го разбирали.

Но и самият Чапек не спада към онези творци, които при пръв досег могат да бъдат веднага оценени. Напротив, чистата му и ясна проза за „малките велики неща“ е като че взрив със закъснител. Много време трябва да изтече, много пъти трябва да бъде четен и препрочитан, за да проникнем в интимния свят на неговите мисловни откровения, така старателно скривани и недоизказвани. Затова пък читателят ще бъде стократно възнаграден за търпението си: при всяко четене той ще му се разкрива като нов — с нови багри от своята пестелива, но ярка палитра, с нови черти на своята щедро надарена душевност.

Наистина заслужава ли да предадем на нашите идейни противници писател от ранга на Чапек само защото се изискват повече умствени усилия, за да бъде разбран и повече търпимост, за да бъде обикнат. Струва ли си да се отречем от неговото наследство, което може да окаже неопенима услуга в естетическото и интелектуално възпитание на днешния социалистически човек.

Напоследък бохемистиката прави сериозни опити за осветлението и преосмислянето на Чапек в марксистически дух. В това отношение заслужават да бъдат отбелязани изследванията на съветския бохемист С. В. Николски¹, отличаващи

¹ Вж. чешкото издание, превод от руски: S. V. Nikol'skiy, Karol Čapek, Praha, 1952.

Вж. главата за К. Чапек в „Очерки истории чешкой литературы XIX—XX в. в“, Изд. АН СССР, М., 1963.

се с висока научна ерудиция и идейна целенасоченост. От чехословацка страна редица плодотворни изказвания на Ю. Фучик бяха впоследствие успешно подети и доразвити. Европейските познавачи на Чапек У. Е. Харкинс и Ласло Добошнеш също са дали свой ценен принос. За Чапек е писал и българският филолог Н. Драганов.¹

А ето сега ние разполагаме с един внушителен монографичен труд на Чапек. Това е нашумялата в Чехословакия книга на известния братиславски критик и литературовед и есеист Александер Матушка „Човек срещу разрухата“². Автор на няколко книги с литературни профили и портрети за чешки, словашки, руски и западноевропейски писатели, ученик на Шалда и сам учител на поколение чехословашки литературоведи, А. Матушка извлича творческия образ на Чапек от неговата житейска и гражданска биография на фона на големите идейно-художествени явления на епохата. Под вещата ръка на критика се разбулват много тайни на Чапековия натюрел, оживяват характерни подробности на личността му, изясняват се важни моменти в неговия мироглед, разсейват се недоразумения.

При това А. Матушка не разкрасява истината в услуга на някакъв иконописен образ, не замазва и не идеализира фактите, уверен, че ако Чапек е наистина велик, то той е велик такъв, какъвто е.

Ето, вие сте застанали пред портрета на писателя — портрет на разсеян, дори апатичен човек и навярно оставате озадачен: няма това е оня светски човек, толкова свят пропътувал, толкова неща видял, няма това е Чапек! А. Матушка е предвидил вашето недоумение: „Независно, предупреждава ни той, трябва да захвърли перото онзи, който търси нещо изключително във външния облик на Чапековия живот. Първият поглед, който така често ни лъже, по отношение на него и на неговото творчество е напълно достоверен: това е човешка съдба с широка писателска дейност и не особено забележителна, дори невзрачна външност“.

И обратно. Пак в установяване на истината авторът е готов да се пребори с някои закоравели представи на Чапек, създадени било по предубеждение, било поради недостатъчна осведоменост. Та не беше ли за нас Чапек своего рода заклет самозивец, уединил се в тиха стая, ако не от мизантропия, то от презрение към „тълпата“.

¹ Вж. Н. Драганов, Чапек в България, Годишник на СДУ, 1963 г., II, стр. 1—217.

² Alexander Matuška. Človek proti skaze. Bratislava, 1963.

Оказва се, далеч не било така: „Чапек има общество. Но не той, а то ходи при него. Живее самотнически. Но това не е Прустовата самота, затворена за света и неговите звуци, а самота творческа, съсредоточена върху „структурата на съвременната душа“ по израза на самия Чапек. Той има нещо от Монтен с неговите кули от книги, от Монтен с неговото себепознание; има нещо от Декарт, от картезианската твърдост по пътя на познанието чрез съмнение; нещо от Флобер с откъсването му от света, с усета за „чиста работа“ в писателския занаят, но без култа към изкуството. Това е самота на работното бюро и кабинета, създадена от методичния човек, който не чака вдъхновението със скръстени ръце, а подпомага с упорит труд неговото раждане. . . Това е самота, която се отстоява, за да може да се пише.“

Беше време, когато от прословутия индивидуализъм на Чапек се плетяха аргументи в полза на неговата, уж неоспорима, дребнобуржоазна природа. Днес Матушка подлага на марксистеска преоценка подобно гледище, все още разпространено, но чуждо на истината. „Чапек е индивидуалист, заявява Матушка, но не изключителен, оптимист, но не от един калъп. Той е представител на извънредно сложна епоха, на класа, крайно несигурна и сам вълпущава в себе си тази сложност и несигурност по отношение на основни и второстепенни въпроси на деня. За него няма нито възглед, нито чувство, което да не може да бъде обърнато наопаки. Той всякога държи сметка и за другата страна на явленията, познавайки едновременно и двете им страни.“

И по-нататък, когато майсторски анализира противоречивия мироглед на Чапек, когато конкретно показва как в творчеството си писателят е „прочувствувал и преживял, премислил и пресътворил онова, което на всички е било пред очите“, когато изяснява „мисловния му афинитет“ с Анатол Франс, Честертон, Пирандело, Олдъс Хъксли, Б. Шоу и др., когато посочва Чапековото неразположение към патетичното като призив за повече съдържателност и правдива искреност в художествената творба, талантливият словашки литературовед изгражда образ на писател — колкото непознат, толкова и правдив, толкова делничен; толкова и обаятелен, колкото противоречив, толкова и любим.

Пред нас в истинския си ръст се изправя творецът, който решава в творчеството си важни жизнени проблеми и сам се изгражда в него като гражданин и мислител; „будител-книжовник“ в съвременни условия; изобличителят, „който в редки

но решителни мигове знае да шиба с бич индивидуалните слабости и пороците на класата, пожелала да си го присвои“; патриотът, който не капитулира пред фашистката опасност; герой-хуманист, чието „последна дума е героизмът като жертва и служба, като съзидание на жизнени ценности; художникът-мъченик, чието творчество, минало под знака на неспокойно търсене на истината, не е могло да достигне пълен синтез и завършеност.

Книгата на Матушка е ценна критико-аналитична студия и в същото време художествено есе. Отрадно събитие в чехословашкия литературен печат, тя е голямо постижение на марксистическата литературоведческа мисъл както по застъпените в нея проблеми, така и по тяхната майсторска разработка. При всичките си 380 страници тя е написана стегнато и лаконично. Чрез методологията на марксистическия литературен анализ Матушка си е изработил умението да хвърля яснота върху сложна проблематика без опростителство и банална маниерност.

Разбира се, има какво да оспорим на аватора. Не вдъхва доверие твърдението му, че от любов към „детайла, отделното, фактите“ Чапек затварял очи пред някои съществени страни на действителността. Първо той е обхванал действителността достатъчно съществено и второ — най-малко фактите са тези, които биха му попречили за това. Може би без да иска Матушка косвено се солидаризира с опита на някои литературоведи от миналото да бъде представен Чапек за моралена рбигън на буржоазията, след като не му се е удало да докаже противната теза. Що се касае до един от неговите изводи, че „творчеството на Чапек е повече самобитно, отколкото правдиво“, то, струва ни се, този извод не произтича от логиката на изследването.

Но това не засенчва достоинства и значението на книгата — принос в славяноведението и пример на марксистическа есеистика.

Георги Вълчев, Лазар Цветков